

Utopia, sempre

José María Valverde ens fa una definició a través de la història del significat de l'ideal utòpic, associat en el nostre temps quasi en exclusiva a qüestions político-ideològiques, i més concretament d'esperit "socialista".

Em demanen "si hi ha espai per a la formulació d'una nova utopia". (Ha mort no fa gaire Joan Garcia-Nieto, "Nepo" per als amics, creador de la Fundació Utopia, i no puc sinó pensar en ell en tot el que diré ara.) Però no anirà malament de començar fixant-nos en el terme "utopia". Ja se sap: Thomas More –si voleu, sant Tomàs More, canceller d'Anglaterra i màrtir de l'Església– va inventar aquesta paraula, que en grec, si hagués existit, podria significar "enlloc", com a nom d'una illa imaginària, un estat molt ben organitzat, si bé imperfecte en algunes coses, que va descriure en un llibre titulat així, com una fantasia humanística i una mica humorística. I per això aquest mot va significar molt de temps una cosa impossible, un ideal no realitzable; però també va arribar a ser una mena de petit gènere literari, de "ciència-ficció" en sentit social –per exemple, l'*Erehwon* de Butler, que llegit al revés és *no where*, "enlloc, utopia", o *Letters from Nowhere*, de William Morris–. Però en el nostre segle les utopies literàries van començar a ser malsons –*Un món feliç*, de Huxley, i la immensa majoria de les novel·les de "futur-ficció"; o de pel·lícules, com ara *Blade Runner*.

En el llenguatge polític comú "utopia" s'ha anat referint sobretot a un model de societat més o menys socialista, no del tot impossible: el "socialisme utòpic" del segle XIX va influir sens dubte Marx, però aquest es va negar a imaginar societats de l'esdevenidor –"guisats del futur", en va dir–, i es va limitar a proposar la feina d'alliberar-se de les alienacions més immediates, començant per l'econòmica. Només en broma va parlar, als *Manuscrits...*, del que podria ser l'home alliberat de l'alienació de l'especialisme, que un dia treballaria de caçador, un altre de pescador o bé de "crític de la crítica".

Avui, quan es parla "d'utopia", sens dubte s'al·ludeix a un projecte de societat millor, no perfecta, però radicalment diversa de la que te-

José María Valverde es va doctorar a Madrid l'any 1952 i, des del 1955, és catedràtic (actualment emèrit) d'Estètica a la Universitat de Barcelona.

L'any 1965 dimiteix de catedràtic per raons polítiques. L'any 1977 torna a la Universitat. Durant aquest període és professor de literatures hispàniques i comparada en algunes universitats canadenques.

L'any 1991 va rebre el Premi Nacional espanyol per la seva tasca de traductor. És autor d'una extensa bibliografia d'obres de crítica i història, i destaca molt especialment com a articulista, dedicat d'un temps ençà a temàtica estrictament política, sobre el "nou ordre". Ha publicat un recull de poesies.

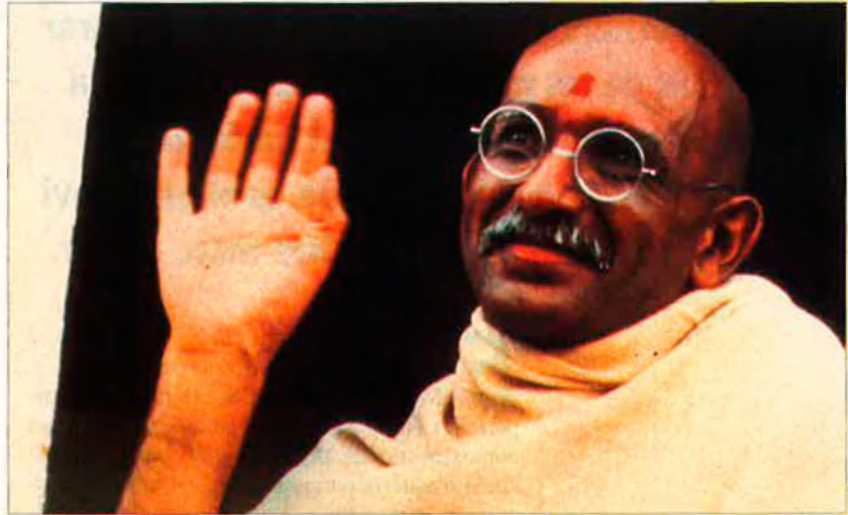
nim –cadascú donant-hi un sentit més d'acord amb la seva manera de ser i la seva imaginació–. El bisbe Pere Casaldàliga, entre els seus indis i els seus proletaris brasilers, deia una vegada: "Aquí la utopia seria menjar un cop al dia". En el nostre món, "utopia" solia ser un ideal que pogués il·lusionar sobretot els pobres, els desvalguts, els "pàries de la terra". I, pensant en el món sense desenvolupar, aquesta paraula sonava a emancipació, a revelació, a guerrillers, a "teòlegs de l'alliberació", a Che Guevara. "Sonava", dic: ja no hi sona? La veritat és que, per molt profundament que hom discrepés dels països del "socialisme real", sabia que la seva ajuda podia ser vital per a tota lluita amb el vell sistema en nous espais. I ara el significat real de la pregunta que m'han fet és: "Hi pot haver cap esperança històrica després d'haver-se enfonsat aquests països?" (No em fico ara en si s'han enfonsat o els han enfonsats.) Perquè ningú que estigui mitjanament informat no pot esperar que el "nou ordre" capitalista millori el món per a la majoria de la humanitat. No fa gaire que sentia una il·lustre personalitat parlant de Mèxic com d'un país "que ja es va remuntant", però amb aquesta advertència immediata: "Bé, naturalment, el vint per cent." "Naturalment": les quatre cinques parts dels mexicans, per a aquest il·lustre senyor, poden continuar anant rostos avall, això no és cap problema: la cosa important és que l'altra cinquena part prosperi –al seu torn, amb una creixent desigualtat dintre seu: a Mèxic, aquests últims anys, hi ha arribat a haver, que consti, vint-i-quatre persones amb un patrimoni de més de mil milions de dòlars; només els Estats Units, el Japó i un parell de països més superen aquesta dada. Una altra cosa és si potser hi hauria lloc, almenys, per a una "utopia capitalista", bé que no per a tots ni per a gaires; una utopia d'estabilitat i de seguretat en l'enriquiment, i això seria la "fi de la història" de Fukuyama.

Però en molt poc temps aquesta idea s'ha desacreditat: ningú ja no està segur de res.

La qüestió, llavors, que ens plantejem aquí podria ser la qüestió, com dèiem, de si hi ha lloc per a cap esperança històrica que inclogui també els pobres. L'anàlisi tècnica i científica de l'assumpte resultaria, a primer cop d'ull, desencoratjadora; per això val més de començar pel final, recordant que, en la història humana, les coses ocorren, ben sovint, d'una manera imprevista, sobretot quan són positives. Així, per exemple, les revolucions generalment han ocorregut en moments i llocs on lògicament no havien d'ocórrer —bé que després els historiadors “profetitzin el passat” creient demostrar que allò que va passar havia de passar per força—. Només amb aquesta reserva, amb aquesta obertura al desconegut, és possible d'examinar la situació actual del món sense abandonar-se a la desesperació. Els processos amenaçadors es combinen: el capitalisme fa més pobres i més nombrosos els pobres del món, a banda “cavar la seva pròpia sepultura” amb l'automatisme de la seva maquinària productiva i financera —per exemple, amb el creixement incontenible de dèficits i deutes—. D'una altra banda, la tècnica actual —molt mal usada, perquè així ho imposa l'imperatiu d'augmentar els dividendes— va assolant el món. I dins el procés de contaminació, el fet pitjor no em sembla ni tan sols la desertització ni la destrucció de l'atmosfera, sinó la contaminació nuclear. No fa encara mig segle podríem somniar en una energia il·limitada que havia de millorar la vida de tothom —fins i tot encara que la cobrèssim als pobres—. Ara ja és clar el fracàs de l'energia nuclear: es van llançar a fer-la servir sense tenir resolt el problema de la seguretat. És que no sabien ja des del començament que una central nuclear, al cap de quaranta o cinquanta anys, no es pot usar més i que cal embolcallar-la amb una muntanya de ciment? I què fer-ne, dels residus? I això sense comptar-hi les fugites ni els accidents, com ara el de Txernòbil o l'amenaça del submarí enfonsat davant Noruega, o el contraban del plutoni i l'urani ex-soviètics. Molts hem viscut una bona part de la nostra vida creient en un procés tècnic —tot funcionaria cada cop millor— i econòmic —si hi havia riquesa a dalt, acabaria arribant a baix—. Això no ha pas estat així, i no sols per culpa del capitalisme, sinó per les limitacions del món natural. Ja Gandhi va advertir que perquè l'Índia arribés al nivell de progrés d'Anglaterra caldria saquejar diversos planetes. Si els xinesos tinguessin tants cotxes com, per exemple, hi ha a Granollers (1:2), ni hi hauria petroli ni podríem respirar. La lluita, doncs, és implacable: uns quants consumeixen —o consumim— cinquanta o cent o cinc-cents vegades més que no els de la majoria de baix, i no estan —no estem?— disposats a deixar que el sistema canviï. (I la veritat és que, dins el nostre muntatge, hi

ha petites renúncies que podrien espatllar-nos tota la resta.)

Quina seria, doncs, la meua possible utopia, en el bon sentit de la paraula, això és: una cosa no del tot impossible, que permetés a la humanitat d'arribar al segle XXII, i no pas com un residu malparat, si és que hi arribava? En primer lloc, no seria cap utopia per a mi, ni per a la

Gandhi. El dirigent indi afirmava que per fer l'Índia tan rica com Anglaterra caldria saquejar diversos planetes.

meua gent i el meu món: nosaltres hi tindriem molt a perdre, potser tot. La meua utopia significaria que s'enfonsés l'artifici en què ens trobem —“nou ordre” i tècnica usada al revés— i que, escarmentats, els homes organitzéssim un món de consum mínim, però per a tots; un món en què el malbaratament i la contaminació fossin gravíssim delictes, i en què res no es produís ni s'organitzés sinó després de calcular atentament si el bé comú s'ho podia permetre. Aquest hauria de ser l'axioma bàsic de l'economia, contràriament al de la nostra. És cert que el costat llibertari que tots tenim al cor no es podria sentir gaire a pler en una situació així, en què la societat m'hauria de donar un permís explícit per a encendre una bombeta i tot. Però sense una moral de perill de naufragi, la pobra barca del nostre món arribaria a no tenir més passatgers que —com ha dit alguna vegada Chomsky— els escarabats (que precisament, i això ja ho dic jo, diu que tenen una resistència especial a les radiacions nuclears). Però la millor utopia, avui dia, és la que no es raona, la que resideix en el sentit moral, i no es dóna per assabentada de la “fi de la història”. Per exemple, en aquest moment tan poc oportú, uns indis mexicans s'aixequen; uns altres, en uns altres països, continuen lluitant drets, i uns altres es mouen. El dia de demà qui sap si algú es permetrà de demostrar que tot plegat feia evident que hi havia d'haver un gran canvi —un canvi que ara no ens imaginem—. Aneu a saber! **José María Valverde**